

А. О. Новиков, д-р філол. наук, проф.,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка, Глухів
e-mail: anatoliy14208@ukr.net

"УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР – ЦЕ Я": МАРКО КРОПИВНИЦЬКИЙ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Представлено загальний огляд акторської, режисерської і драматургічної діяльності засновника театру корифеїв Марка Кропивницького. Акцентується на тому, що у Товаристві акторів (офіційна назва театру корифеїв) Кропивницький виконував не лише обов'язки керівника, а й учителя низки молодих виконавців, у тому числі таких майбутніх зірок, як Марія Заньковецька, Микола Садовський, Панас Саксаганський, Ганна Затиркевич-Карпинська та ін. Кропивницький був актором широкого діапазону, а отже міг бездоганно зіграти будь-яку роль – від комедійної до трагедійної. Як режисер Кропивницький настільки бездоганно володів засобами, котрими можна тримати увагу глядача в постійному напруженні, що практично з будь-якої п'єси міг зробити справжнє видовище. Особливо яскраво його режисерський талант проявився під час гастролей взимку 1886–1887 років у Петербурзі. Основні сценічні принципи Кропивницького лягли в основу творчого методу засновників Московського Художнього театру Костянтина Станіславського й Володимира Немировича-Данченка. Значний внесок у скарбницю національної культури зробив Кропивницький і як драматург. Його краці п'єси увійшли до золотого фонду вітчизняної драматургії. Велика заслуга Марка Кропивницького перед нашим народом передусім у тому, що в добу, коли українська культура зазнавала з боку російського царизму всіляких утисків і обмежень, він створив блискучий театр корифеїв, з діяльності якого бере свій відлік національний професійний театр на східних теренах України. А театр, у свою чергу, став однією з тих важливих духовних підвалин, на яких згодом постала незалежна Українська держава.

Ключові слова: *М. Кропивницький, театр корифеїв, українська культура, актор, режисер, драматург.*

Український народ тривалий час не мав власної держави, що серйозно позначилося на розвиткові його культури. Як зазначає Олена Пчілка, "колесо нашої історії котилось особливим ходом – не було в нас нашої літератури для "добірної" громади, не

було ні “придворних” співців та письменників, ні “придворних” драматичних видовищ” [15, с. 242]. І все ж історія вітчизняної культури містить сторінки, які становлять національну славу, велич і гордість, які золотими літерами викарбувані на скрижалях історії світового мистецтва. Одне з найпочесніших місць відведено там заснованому Марком Кропивницьким театру корифеїв. 1982 року за постановою ЮНЕСКО 100-річний ювілей цього театру відзначався на міжнародному рівні. У травні 2020 р. виповнилося 180 років від дня народження Марка Кропивницького, якого вдячні шанувальники ще за життя називали “батьком українського театру”.

Багатогранна творчість М. Кропивницького упродовж останніх років вивчалася Л. Мороз, Р. Пилипчуком, М. Киричком та ін. Значний внесок у дослідження доробку митця здійснив і автор цієї статті (“Марко Кропивницький і українська драматургія” [13], “Український театр і драматургія: від найдавніших часів до початку ХХ ст.” [14] тощо).

Мета розвідки – здійснити загальний огляд багатогранної творчості Марка Кропивницького – його акторської, режисерської і драматургічної діяльності.

До складу заснованого Марком Кропивницьким у жовтні 1882 р. в колишньому Єлисаветграді театру корифеїв (офіційна назва Товариство акторів) увійшли такі визначні згодом артисти, як Марія Заньковецька і Микола Садовський, а за кілька місяців до них приєдналися Панас Саксаганський, Іван Карпенко-Карий, Марія Садовська-Барілотті, Ганна Затиркевич-Карпинська та ін. Це були найкращі акторські сили українського народу, попри те, що майже всі виконавці були аматорами. Вік більшості їх становив 19–25 років.

По всій Україні збирав Кропивницький ці алмази і шліфував, аж поки не засяяли вони всією своєю красою справжніх діамантів. Українська актриса і письменниця, дружина Івана Карпенка-Карого Софія Тобілевич, яка багато років працювала разом із Кропивницьким, згадуючи про ці незабутні дні, зауважувала у своїх мемуарах: “Віддаючи належну шану всім робітникам сцени, не можна забувати, що той потрійний труд, який виконував Марко Лукич, будши одночасно драматургом,

артистом, режисером і вчителем цілого гуртка молодих акторів, що цей труд вимагав нелюдських сил, надзвичайного напруження енергії, нервів і здоров'я. Всі актори, яким він допомагав оволодіти технікою гри на сцені, всі його учні, не виключаючи Садовського та Саксаганського, були закохані в Марка Кропивницького як в артиста, режисера і великої душі людину" [19, с. 52].

Кропивницький бездоганно володів практично всіма театральними професіями. Передусім це був актор широкого діапазону, який на найвищому рівні міг зіграти будь-яку роль – від комедійної до трагедійної. Інколи в одній і тій же виставі актор виконував відразу дві ролі, як це було, наприклад, у спектаклі за його драмою "Доки сонце зійде, роса очі виїсть", де він зазвичай грав двох діаметрально різних за характерами героїв – пихатого поміщика Олексія Воронова й розсудливого селянина, колишнього кріпака Максима Хвортуну.

Вплив Кропивницького на публіку, як зауважував Іван Мар'яненко, "був колосальний". Незрідка при його появі на сцені "глядачі вставали з місць і протягом добрих п'яти хвилин вітали оплесками та вигуками: "“Слава!”, “Добро пожаловать!”, “Привіт, батьку наш!”, “Ура!” і т. д." [11]. Не меншого успіху у своїх шанувальників зажив Кропивницький і як видатний режисер. Він настільки глибоко знав умови сцени, настільки бездоганно володів засобами, котрими можна тримати увагу глядача в постійному напруженні, що "з п'єс часто наївних і слабеньких в драматичному розумінні" міг зробити "яскраве видовище". Через постійні переїзди оформлення вистав у нього було дуже простим, навіть примітивним. Але й найпростішими засобами геніальний режисер "умів створювати відповідну сценічну атмосферу і чарувати своїх глядачів українськими краєвидами, з вербами та вітряками, темними ночами, з вогниками у маленьких віконцях, далекою піснею на фоні літнього вечора і т. д." [11].

Особливо яскраво талант Кропивницького-режисера проявився взимку 1886–1887 рр., під час перших гастролей театру корифеїв у Санкт-Петербурзі. Тоді своєю майстерністю трупа Кропивницького, родзинкою якої був акторський ансамбль,

затмарила Маріїнський і Александринський імператорські театри, а також іноземні трупи (німецьку, французьку й італійську), які в цей час так само презентували свої творчі надбання у столиці Російської імперії. Пальму першості в царині режисури Кропивницькому віддавали провідні тогочасні фахівці театального мистецтва, включно з таким незаперечним авторитетом, як Олексій Суворін. Як зазначається у фундаментальній колективній праці "Матеріали до історії українського театру. Від витоків до початку ХХ століття" (2016), "У 80–90-х роках трупу М. Кропивницького називали "Наші мейнінгейці", за асоціацією до вистав німецького театру з міста Мейнінгена, що уславився утвердженням на сцені ансамблевості. Цей театр гастролював у Росії в 1885 та 1890 роках, вразивши всіх розвиненим мистецтвом режисури, вирішенням масових сцен, дотриманням принципу історичної та етнографічної достовірності. У виставах українців петербурзькі критики побачили не тільки те, що демонстрував німецький театр, а й поглиблене розуміння ансамблю" [12, с. 210].

Враження Олексія Суворіна від гри українських акторів було настільки сильним, що він заговорив навіть про те, що декого з них доцільно було б запросити на столичну сцену, оскільки, мовляв, малоросійська трупа довела, що "у нас таланти є, є і вміння грати, і ансамбль, і навіть своєрідна школа" [18]. Розчулений грою українських акторів, Суворін згодом видав свої статті окремою книгою під назвою "Хохлы и хохлушки" (1907).

Із творчим надбанням українських акторів захотів познайомитися навіть Олександр III, для якого 4 січня 1887 р. в одному з приватних театрів влаштували виставу за мелодрамою Т. Шевченка "Назар Стодоля" і М. Старицького "Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка". Імператор був настільки вражений побаченим, що захотів насолодитися вдруге неперевершеним мистецтвом трупи М. Кропивницького, але тепер уже на сцені кращого в імперії Маріїнського театру.

Незмінно великим успіхом користувалася трупа Кропивницького й під час наступних відвідин Петербурга. О. Кузнецова наводить статистичні дані, з яких видно, що українські вистави проходили у столиці найбільшим успіхом.

Вона, зокрема, акцентує на тому, що "у грудні 1886 р. в залі Кононова, де грала трупа Кропивницького, побувало 20495 чоловік, тоді як у Михайловському театрі, – грали французька і німецька трупи, – лише 18635 чоловік, а в Малому, де давала вистави російська оперета, – тільки 13854. Те ж саме за першу половину лютого 1887 р. (зал Кононова – 14265, Малий театр – 10010 чоловік) і за квітень 1890 р.: у театрі Неметті, де цей сезон грала трупа Кропивницького, – 15285, а в Малому, де давала вистави італійська опера, – 10760 чоловік" [5, с. 176]. Підсумовуючи, дослідниця зауважує: "Знаменно, що українська трупа приваблювала більше глядачів, ніж любими "вищим світом" іноземні трупи – французька, німецька та італійська" [5, с. 176].

Після триумфальних гастролей у Петербурзі театр корифеїв відвідав Єлисаветград, Харків, Новочеркаськ, Катеринодар (тепер – Краснодар), Ставрополь. І нарешті на початку вересня 1887 р. прибув на гастролі до Москви, які тривали упродовж двох з половиною місяців (з 2 вересня до 17 листопада). Певне уявлення про ці гастролі можна сформувані із записів у щоденнику Олексія Ярцева: "У вересні був тринадцять разів у театрі, і виключно на малоросійських виставах. Малороси увійшли в моду з минулого року. В Петербурзі грала трупа Кропивницького. І мала великий успіх, дружно підтримуваний пресою" [21, с. 75].

Це був апогей успіху театру корифеїв. Кропивницький добре усвідомлював, що його колектив нічим не поступається кращим європейським трупам, а відтак мріяв презентувати його творчі надбання за кордоном. Відомо, що він готувався повезти своїх колег до Франції. Так, Трохим Зінківський у листі до своєї майбутньої дружини Ганни Сервичківської свідчить, що митця на вельми вигідних умовах запрошували приїхати до Парижа ("<...> на 30 виступів за гонорар в 40 000 руб., ще й на проїзд до того 4000 руб.") [6, с. 75].

Готуючись до закордонного вояжу, Кропивницький навіть узявся "вивчати французьку мову", цілими днями "походжав з підручником і словником, за яким його можна було застати навіть під час антрактів" [3, с. 74]. Однак ці гастролі з невідомих причин не відбулися.

Прикметно, що у листах Зіньківського міститься інформація і про інший не менш амбітний задум керівника театру корифеїв, який, щоправда, теж залишився нереалізованим. "Тут у Кропивн[ицького] добре йде діло, – зазначає Зіньківський у листі до Бориса Грінченка від 10 квітня 1890 року. – Був у мене і прохав написати статтю про укр[аїнську] літературу для <...> нью-йоркських газет! Річ в тім, що він думає побувати в Америці. Там є один землячок Співак, котрий має (як сам про те пише) зв'язки такі, що двері найбільших газет американських йому відчиняються безборонно, і тому радить, щоб забезпечити справу, прислати йому декілька статей про укр[аїнську] літературу, укр[аїнську] драму і про театр та гру Кропивницького, котрі він переложе на англ[ійську мову] і надрукує. Статтю про Кроп[ивницького] та його театр він навіть сам береться скомпонувати, коли йому матеріяли прислати. А про літерат[уру] та драму Кроп[ивницький] просить мене написати, що я й обіцявся зробити, як тільки матиму час угору глянути" [7, с. 197–198].

На початку 1880-х рр. Кропивницький фактично був єдиним українським професійним режисером. А зважаючи на те, що тоді не було національних театральних шкіл, чи не всі тогочасні відомі актори, режисери й антрепренери утворених згодом українських труп, проходили вишкіл під його керівництвом, були його учнями. Вони вийшли зі складу його театральних колективів (Кропивницький створив чотири першокласні національні трупи) і продовжували розвивати його мистецькі традиції. Один із найавторитетніших істориків українського театру Дмитро Антонович зауважував: "<...> праця з таким актором – це найкраща школа для починаючих обдарованих артистів, і цій школі повинні чимало завдячувати і всі брати Тобілевичі (Карпенко-Карий, Садовський, Саксаганський), і Максимович, і Заньковецька та Затиркевич. Але, крім цих корифеїв української сцени, Кропивницький через свою практичну школу перепустив кілька поколінь акторів. <...> Власне, всі трупи і всі актори українського побутового театру – це актори школи Кропивницького. <...> Це все або учні Кропивницького, або учні учнів Кропивницького, але всі – одна

його школа, і школу ту знати в найкращих моментах їхнього виконання" [1, с. 159].

Основні сценічні принципи Кропивницького лягли в основу творчого методу засновників Московського Художнього театру Костянтина Станіславського й Володимира Немировича-Данченка. Безпрецедентні досягнення театру корифеїв визнавали навіть авторитетні російські мистецтвознавці. У лютому 1903 р. суворінська газета "Новое время", яку навряд можна запідозрити в симпатіях до української культури (радше – навпаки), писала: "Успіх малоросійського театру перевершив успіх великоросійського. В розумінні художнього реалізму в постановці малороси на багато років випередили Московський художній театр" [15]. Однак у радянську добу про мистецькі прийоми Кропивницького офіційно воліли не говорити, оскільки незаперечним авторитетом у цій царині раз і назавжди призначили режисера МХАТу Костянтина Станіславського.

Гарною ілюстрацією до цього є й висловлювання відомого режисера Миколи Синельникова, який тривалий час очолював Харківський російський драматичний театр (1910–1939 рр. з перервами) і досяг у своїй діяльності неабияких успіхів передусім завдяки тому, що вдало застосовував саме сценічні принципи Кропивницького. "<...> до зустрічі з українським театром я, незважаючи на серйозне знайомство з постановками, кращими на той час, Малою московського театру, не знав і навіть не запідозрював про головне – про ансамбль, – згадував Синельников. – Я бачив блискуче виконання блискучими артистами головних, а іноді другорядних ролей у різноманітних виставах, і це виконання мене задовольняло... Але перші ж побачені мною постановки справжнього режисера М. Л. Кропивницького відкрили мені очі. Як це не соромно, мушу признатися, що тоді я і не запідозрював навіть, що ансамбль – це не тільки гармонійне виконання головних ролей хоч би і талановитими, хоч би і бездоганними акторами. У Кропивницького з ідеєю даної п'єси нерозривно зливалося все: виконавець центральної ролі, хорист, статист, оформлення, деталь – все – гармонія. І це злиття складних елементів

спектаклю в одне художнє ціле російський глядач вперше побачив тільки в спектаклях української трупи" [17, с. 47].

Багато про що говорить і те, що після блискучих гастролей узимку 1886–1887 рр. трупи Кропивницького в Петербурзі дирекція імператорський театрів запрошувала очільника українських акторів, а також кращу його ученицю Марію Заньковецьку на досить вигідних для них умовах перейти працювати у знаменитий Александринський театр.

Свого апогею слава Кропивницького досягла наприкінці ХІХ ст. У січні 1900 р., висвітлюючи його гастролі в Одесі, кореспондент газети "Одесский листок" наголошував: "Бенефіціант може з гордістю сказати: "Український театр – це я"! Кропивницький – це давня, середня і нова історія малоросійського театру. На своїх могутніх плечах він виносить увесь репертуар, своїм дивовижним талантом та плідним пером він сам створив цей репертуар і своєю блискучою обдарованістю зумів розвинути і підтримати цікавість до цього роду мистецтва" [8].

Наприкінці ХІХ ст. існувало вже понад два десятки українських труп, але найяскравішою серед них залишалась усе-таки трупа Кропивницького, одне ім'я якого, немов магніт, притягувало глядачів. Це були роки, коли українське сценічне мистецтво завдяки таким видатними діячам вітчизняної сцени, як М. Кропивницький, М. Старицький, І. Карпенко-Карий, М. Садовський, П. Саксаганський, М. Заньковецька, Г. Затиркевич-Карпинська, було піднято на небачений до того щабель. Більшість із них очолювали власні трупи, але всі корифеї добре усвідомлювали, що утримати національний театр на належній висоті можна лише знову об'єднавшись в один потужний колектив. Задля цього їм потрібно було переступити через власні амбіції, забути колишні образи й непорозуміння. І вони це зробили. Щоправда, лише на певний, не надто тривалий час.

Товариство було засновано навесні 1900 р. Називалося воно "Малоросійська трупа Марка Лукича Кропивницького під урядом Миколи Карповича Садовського і Опанаса Карповича Саксаганського при участі Марії Костянтинівни Заньковецької". Із корифеїв до трупи не ввійшов тільки тяжкохворий Михайло

Старицький. "Слава Богові Святому, що між нами сталася згода, мир і братерське єднання <...>, – напише у грудні того ж 1900 року в листі до Кропивницького Карпенко-Карий. – Вороги наші сміялися, скалили зуби, передрікали смерть народному театрові. Нехай же вони тепер ламають зуби зі злості, бачачи, що не смерть, а воскресіння зложено в основу діла. Друже мій, я високо цінив і ціню твої заслуги як создателя українського театру <...> Скріплю наш союз клятвою служить інтересам рідного театру, поки дух тримається у моїм тілі. <...> Я бажав би, щоб ім'я твоє не сходило з української афіші як назва найкращої трупи, під стягом котрої повинні хранитися луччі традиції народного театру" [4, с. 335].

Свою діяльність зірковий театр, як і планувалося, розпочав в останні дні червня 1900 р. з виступів у Полтаві. Гастролі тривали упродовж місяця. За цей час були зіграні такі твори, як "Глитай, або ж Павук", "Доки сонце зійде, роса очі виїсть", "Зайдиголова", "Вій" (за Гоголем), "Олеся", "По ревізії" М. Кропивницького, "Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського, "Сава Чалий" І. Карпенка-Карого, "Наталка Полтавка" І. Котляревського, "Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка", "Богдан Хмельницький" М. Старицького та ін. Після цього театр вирушив до Катеринослава, потім до Миколаєва, Києва, Москви, Харкова, Одеси, Кишинєва, Житомира та багатьох інших міст тодішньої країни.

Варто звернути увагу на спростування І. Мар'яненком поширеного в першій половині ХХ ст. штампу про нібито протилежні методи в режисерській та акторській роботі Кропивницького і братів Тобілевичів. Працюючи тривалий час разом із корифеями чи спостерігаючи за їхньою театральною діяльністю, митець авторитетно заявляє: "Великої різниці в режисерській роботі та акторській грі не було" [10, с. 88]. На підтвердження свого висновку він згадує про постановку об'єднаною трупою корифеїв на початку 1900-х років п'єси Карпенка-Карого "Хазяїн", у якій роль Пузиря виконував автор, Феногена грав Саксаганський, Ліхтаренка – Садовський, Золотницького – Кропивницький. "У такому чудовому ансамблі, – підсумовує актор, – вистава прозвучала винятково гармонійно, як

високохудожній концерт. Цей факт ще раз доводить відсутність різниці в художньо-творчих методах корифеїв" [10, с. 88].

Яскравою ілюстрацією до цього може бути так само нотатка в газеті "Южное обозрение" від 3 листопада за 1901 р., в якій зазначається, що у виставі за п'єсою І. Карпенка-Карого "Хазяїн", що йшла у міському театрі Одеси, ролі зіграли такі актори, як Кропивницький, Саксаганський, Садовський і сам автор твору, а тому неважко уявити, яким було це виконання. Те ж саме сучасники говорять і про виконання згаданими акторами комедії Кропивницького "По ревізії".

Проіснував об'єднаний театр корифеїв три роки. Останній спільний виступ найвизначніших майстрів української сцени, як і перший, відбувся в Полтаві. Сталося це 31 серпня 1903 р. – на другий день святкування урочистого відкриття пам'ятника Івану Котляревському. Труп на той час функціонувала вже в неповному складі, оскільки кількома місяцями раніше (в лютому того ж 1903 р.) з неї вийшли Кропивницький і Заньковецька, про що повідомлялось у газеті "Одесский листок". Але комітету по влаштуванню заходів все ж таки вдалося ще раз зібрати в Полтаві найвизначніших майстрів української сцени (за винятком Заньковецької, яка в цей час у складі трупи О. Суслова гастролювала в Петербурзі). Силами корифеїв була поставлена вічно жива "Наталка Полтавка". В ролі головної героїні виступила Л. Ліницька, виборного Макогоненка зіграв М. Кропивницький, возного Тетерваковського – І. Карпенко-Карий, Миколу – М. Садовський, Терпелиху – С. Тобілевич, Петра – О. Жулінський. Обов'язки суфлера виконував П. Саксаганський. За словами одного із сучасників, "вистава пройшла тріумфально, кожного з виконавців глядачі зустрічали бурєю оплесків, бо це ж був винятковий склад виконавців – рідкісна подія. Цим і закінчилося свято Котляревського, і після цього вже ніколи корифеї не зустрічалися у такій кількості і такому складі" [9, с. 312].

Після виходу із об'єднаної трупи корифеїв, Кропивницький більше не створював власних труп, а час від часу гастролював у складі інших драматичних колективів – О. Суслова, Т. Колісниченка, П. Прохоровича, Л. Сабініна, Ф. Волика.

Неоціненний внесок у скарбницю національної культури зробив Кропивницький і як драматург. Митець порушив у своєму драматургічному доробку більшість актуальних питань доби, започаткував чимало нових тем, які з успіхом розробляли далі М. Старицький, І. Карпенко-Карий, Панас Мирний, І. Франко. Це, наприклад, теми глитайства, свавілля й продажності сільської адміністрації, розорення дворянських садиб, відповідальності української інтелігенції за жалюгідний стан національної культури тощо. Його п'єси критика порівнювала з шедеврами світової літератури. Глибокий знавець творчості драматурга, відомий перекладач Шевченкової спадщини російською мовою Володимир Уманов-Каплуновський проводив паралелі поміж п'єсами Кропивницького й доробком Марка Твена. Англійська мова, слушно зазначає він, здобула статус міжнародної, тому американському письменнику "природно відчиняться двері вселенської аудиторії". Українська ж мова відома навіть не всім росіянам, не кажучи вже про Європу чи Америку, але, попри все, ім'я Кропивницького "довго буде сіяти яскравою зіркою в ряду з кращими іменами світових письменників і артистів" [20, с. 148].

Кращі п'єси Кропивницького ("Дай серцеві волю, заведе у неволю", "Глитай, або ж Павук", "Доки сонце зійде, роса очі виїсть", "По ревізії", "Дві сім'ї", "Замулені джерела", "Івасик-Телесик", "По щучому велінню") вже давно стали класикою і складають золотий фонд репертуару національного театру. Навіть на тлі подальшого розвитку кінематографа, телебачення й інтернету драматург і сьогодні сприймається не лише як митець минулих часів, оскільки чимало порушених ним гострих питань залишаються актуальними і в наші дні. Недарма його п'єси практично ніколи не сходять зі сцени українського театру. Велика заслуга Марка Кропивницького полягає у тому, що в добу, коли українська культура й рідне слово зазнавали з боку російського царизму всіляких утисків і обмежень, він створив блискучий театр корифеїв. Саме з діяльності цього колективу бере свій відлік національний професійний театр на східних теренах України, який дав значний імпульс для відродження

всього культурного життя уярмленого народу і став однією із тих важливих духовних підвалин, на яких згодом постала незалежна Українська держава.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Д. Триста років українського театру. 1619 – 1919. та інші праці. Київ: ВП, 2003. 418 с.
2. "...Віддати зумієм себе Україні": Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком / вступ ст., археограф. передм., упоряд., комент., приміт., підгот. текстів покажчики, додатки, добір ілюстр. матеріалу С.С. Кіраля. Київ – Нью-Йорк, 2004. 520 с.
3. Городецький Д. Із спогадів. *Спогади про Марка Кропивницького. Збірник*. Київ: Мистецтво, 1990. С. 73–74.
4. Карпенко-Карий І. (І. К. Тобілевич). Твори в трьох томах. Київ: Дніпро, 1985. Т. 3. 373 с.
5. Кузнецова О. М. Л. Кропивницький у Петербурзі. *Марко Лукич Кропивницький. Збірник статей, спогадів і матеріалів*. Київ: Мистецтво, 1955. С. 170–190.
6. Кіраль С. "Апостол молоді України": Трохим Зіньківський у контексті доби: монографія. Київ: КИТ, 2002. 322 с.
7. Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком. Київ; Нью-Йорк, 2004. 520 с.
8. Л-с В. Бенефіс М. Л. Кропивницького! *Одесский листок*. 1900. № 19. 21 января.
9. Маринич Г. Спогади про Марка Лукича Кропивницького. *Марко Лукич Кропивницький. Збірник статей, спогадів і матеріалів*. Київ: Мистецтво, 1955. С. 301–314.
10. Мар'яненко І. Минуле українського театру. Зустрічі, творча праця. Київ: Мистецтво, 1953. 184 с.
11. Мар'яненко І. Мій учитель. *Соціалістична Харківщина*. 1940. 8 травня.
12. Матеріали до історії українського театру. Від витоків до початку ХХ століття. НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. Київ, 2016. 280 с.
13. Новиков А. Марко Кропивницький і українська драматургія другої половини ХІХ ст.: дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01. Київ, 2006. 436 с.
14. Новиков А. Український театр і драматургія: від найдавніших часів до початку ХХ ст.: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2015. 412 с.
15. Новое время. 1903. 23 февраля.
16. Пчілка Олена. Марко Кропивницький яко артист і автор. *Літературно-науковий вісник*. 1910. Т. LI. Кн. VIII. С. 241–253.
17. Синельников М. Із книжки "Спогади". *Спогади про Марка Кропивницького. Збірник*. Київ: Мистецтво, 1990. С. 46–50.
18. [Суворин А.]. Наши мейнингейцы. *Новое время*. 1886. № 3886. 22 декабря.

19. Тобілевич С. Корифеї української сцени. *Спогади про Марка Кропивницького. Збірник*. Київ: Мистецтво, 1990. С. 50–52.
20. Уманов-Каплуновский В. Памяти М. Л. Кропивницкого. *Спогади про Марка Кропивницького. Збірник*. Київ: Мистецтво, 1990. С. 148–152.
21. Ярцев О. "Побачене й почуте". Малоросійський вересень (1887). *Спогади про Марка Кропивницького. Збірник*. Київ: Мистецтво, 1990. С. 75–79.

REFERENCES

1. Antonovych D. Trysta rokiv ukrainskoho teatru. 1619–1919. ta inshi pratsi. Kyiv: VIP, 2003. 418 s.
2. "...Viddaty zumiem sebe Ukraini": Lystuvannia Trokhyma Zinkivskoho z Borysom Hrinchenkom / Vstup st., arkhеоhraf. peredm., uporiad., koment., prymit., pidhot. tekstiv pokazhchyky, dodatky, dobril iliustr. materialu S.S. Kiralia. Kyiv – Niu-York, 2004. 520 s.
3. Horodetskyi D. Iz spohadiv. Spohady pro Marka Kropyvnytskoho. Zbirnyk. Kyiv: Mystetstvo, 1990. S. 73–74.
4. Karpenko-Karyi I. (I. K. Tobilevych). Tvory v trokh tomakh. Kyiv: Dnipro, 1985. T. 3. 373 s.
5. Kuznietsova O. M. L. Kropyvnytskyi u Peterburzi. Marko Lukych Kropyvnytskyi. Zbirnyk statei, spohadiv i materialiv. Kyiv: Mystetstvo, 1955. S. 170–190.
6. Kiral S. "Apostol molodoi Ukrainy": Trokhym Zinkivskyi u konteksti doby: monohrafiia. Kyiv: KYT, 2002. 322 s.
7. Lystuvannia Trokhyma Zinkivskoho z Borysom Hrinchenkom. Kyiv; Niu-York, 2004. 520 s.
8. L-s V. Benefis M. L. Kropyvnytskoho! Odesskyi lystok. 1900. № 19. 21 yanvaria.
9. Marynych H. Spohady pro Marka Lukycha Kropyvnytskoho. Marko Lukych Kropyvnytskyi. Zbirnyk statei, spohadiv i materialiv. Kyiv: Mystetstvo, 1955. S. 301–314.
10. Marianenko I. Mynule ukrainskoho teatru. Zustrichi, tvorcha pratsia. Kyiv: Mystetstvo, 1953. 184 s.
11. Marianenko I. Mii uchyitel. Sotsialistychna Kharkivshchyna. 1940. 8 travnia.
12. Materialy do istorii ukrainskoho teatru. Vid vytokiv do pochatku XX stolittia. NAN Ukrainy, IMFE im. M.T. Rylskoho. Kyiv, 2016. 280 s.
13. Novykov A. Marko Kropyvnytskyi i ukrainska dramaturhiia drugoi polovyny KhIKh st.: dys. ...d-ra filol. nauk: 10.01.01. Kyiv, 2006. 436 s.
14. Novykov A. Ukrainskyi teatr i dramaturhiia: vid naidavnishykh chasiv do pochatku XX st.: monohrafiia. Kharkiv: Kharkivske istoriko-filolohichne tovarystvo, 2015. 412 s.
15. Novoe vremia. 1903. 23 fevralia.
16. Pchilka Olena. Marko Kropyvnytskyi yako artyst i avtor. Literaturno-naukovyi visnyk. 1910. T. LI. Kn. VIII. S. 241–253.
17. Synelnykov M. Iz knyzhky "Spohady". Spohady pro Marka Kropyvnytskoho. Zbirnyk. Kyiv: Mystetstvo, 1990. S. 46 – 50.
18. [Suvoryn A.]. Nashy meinynheitsy. Novoe vremia. 1886. № 3886. 22 dekabria.
19. Tobilevych S. Koryfei ukrainskoi stseny. Spohady pro Marka Kropyvnytskoho. Zbirnyk. Kyiv: Mystetstvo, 1990. S. 50–52.

20. Umanov-Kaplunovskiy V. Pamiaty M. L. Kropyvnytskoho. Spohady pro Marka Kropyvnytskoho. Zbirnyk. Kyiv: Mystetstvo, 1990. S. 148–152.

21. Iartsev O. "Pobachene y pochute". Malorosiiskiy veresen (1887). Spohady pro Marka Kropyvnytskoho. Zbirnyk. Kyiv: Mystetstvo, 1990. S. 75–79.

Стаття надійшла до редакції 19.12.20

A. O. Novykov, Dr Hab., Prof.,
Hlukhiv National Pedagogical Oleksandr Dovzhenko University, Hlukhiv
e-mail: anatoliy14208@ukr.net

"THE UKRAINIAN THEATRE IS ME": MARKO KROPYVNYTSKYI IN THE CONTEXT OF NATIONAL CULTURE

The article is concerned with overview of the work of actor, director, dramaturge and founder of corypheus theatre. It should be emphasized that M. Kropyvnytskyi fulfilled not only the duties of director, but also a teacher of a number of young actors, including the following future stars as Mariia Zankovetska, Mykola Sadovskiy, Panas Saksahanskyi, Hanna Zatyrevych-Karpynska and others. M. Kropyvnytskyi was an actor of a wide range, and therefore he could skillfully perform any part – both comical and tragical. Sometimes he played two roles in a performance. For instance, he in turn acted two opposite characters – the arrogant landowner Oleksii Voronov and the sensible peasant, former serf Maksym Khvortuna in the drama based on his play "While the grass grows, the horse starves". As a director, M. Kropyvnytskyi was so unsurpassed in the way of keeping the audience's attention in a constant suspense that he could make a real spectacle out of almost any play. His directing talent was especially evident during the tour in the winter of 1886-1887 in Petersburg. At that time, Ukrainian actors overshadowed even the Mariinsky Theatre and Aleksandrynskyi Imperial Theatre in their skill. M. Kropyvnytskyi's main stage principles formed the basis of the Kostiantyn Stanislavskiy and Volodymyr Nemyrovych-Danchenko's creative method, who then became the founders of the Moscow Art Theatre. M. Kropyvnytskyi also made a significant contribution to the treasury of national culture as a dramatist. His best plays were included into the golden fund of the national drama. Some of them are "Give the heart freedom and it will lead you into slavery", "While the grass grows, the horse starves", "For revision", "Ivasyk-Telesyk" and others. First of all, the great merit of Marko Kropyvnytskyi for Ukrainian people is that when Ukrainian culture was subjected to all kinds of oppressions and restrictions by the Russian tsarism, he created the brilliant corypheus theatre, and therefore the national professional theatre took place in the east of Ukraine. Then it, in turn, became one of the most important spiritual foundations which later helped Independent Ukraine to emerge.

Keywords: *M. Kropyvnytskyi, corypheus theatre, Ukrainian culture, actor, director, dramatist.*

О. В. Пилипей, канд. філол. наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
e-mail: 19lena78pylypei@gmail.com

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА І. КАРПЕНКА-КАРОГО ЯК ФОРМА ВИРАЖЕННЯ АВТОРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ

Йдеться про специфіку епістолярію як форми художнього вираження авторської позиції І. Карпенка-Карого. Розглянуто приватні листи письменника до різних кореспондентів, виявлено й згруповано авторські точки зору на світ.

Ключові слова: авторська позиція, авторська точка зору на світ, лист, приватне листування, епістолярна спадщина, емоційно-психологічний стан, психологія творчості.

Тексти автора втілюють у собі внутрішній потенціал митця, виражаючи авторське бачення людини і світу, в тому числі й епістолярні тексти. Крім того, що листи містять біографічні відомості з життя митців, вони розкривають культурно-історичний, мистецький і, що набагато важливіше, емоційно-психологічний контекст формування і розвитку особистості письменника. Листи, як і будь-які інші тексти автора, засвідчують активне авторське начало, а відтак наявність авторської позиції.

У сучасному українському літературознавстві дослідження епістолярної спадщини письменників усе більше й більше викликає інтерес серед учених. Листування митців розглядається цілісно й ґрунтовно, зокрема у працях Лесі Вашків [3], В. Гладкого [4], Михайлини Коцюбинської [6], В. Кузьменка [7], Галини Мазохи [10], М. Назарука [11], В. Святковця [16] та ін.

Авторська позиція – вияв певних моментів світогляду автора, його поглядів, точок зору на певні явища дійсності, відображені у тексті художнього твору, що втілюються у певних формах. Однією з таких форм вираження авторської позиції можна вважати й листи письменника. Епістолярій становить собою тексти, в яких реалізуються певні погляди автора на світ.